

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی

بررسی آموزه تثلیث از دیدگاه متکلمان مسیحی (آگوستین و
... و مقایسه آن با توحید از دیدگاه متکلمان مسلمان
(خواجه نصیرالدین طوسی و ...)

دانشجو: ژاله خراسانی
استاد راهنما: دکتر حسین کلباسی اشتری
استاد مشاور: دکتر احمد علی حیدری

پایان‌نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فلسفه

فرم گردآوری اطلاعات پایان نامه
کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

عنوان: بررسی آموزه تثلیث از دیدگاه متکلمان مسیحی «آگوستین و غیره» و مقایسه آن با توحید از دیدگاه متکلمان مسلمان «خواجه نصیر و غیره»	
نویسنده/محقق: ژاله خراسانی	
مترجم	
استاد راهنما: آقای دکتر حسین کلباسی اشتری استاد مشاور/استاد داور: آقای دکتر احمد علی حیدری/ آقای دکتر صدرالدین طاهری	
کتابنامه:	واژه نامه: دارد
نوع پایان نامه: بنیادی	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	سال تحصیلی ۱۳۸۶-۱۳۸۹
محل تحصیل: تهران	نام دانشگاه: علامه طباطبائی
تعداد صفحات: ۳۱۶	دانشکده: ادبیات و زبان های خارجی
گروه آموزشی: فلسفه	
کلید واژه ها به زبان فارسی: توحید، تثلیث، تجسد، فدا، نجات، کلمه، مسیح، توحید ذاتی، توحید افعالی	
کلید واژه ها به زبان انگلیسی: natural ◦ christian ◦ word ◦ salvation ◦ incarnation ◦ trinity ◦ monotheism practical monotheism ◦ monotheism	

چکیده

الف: موضوع و طرح مسئله: مسیحیت و اسلام، هر دو از جمله ادیان سامی به شمار می‌روند و هر دو مدعی هستند که قابل به یگانگی خداوند هستند. اسلام، قلیل به چهار مرتبه از توحید است: توحید در ذات، صفات، افعال و توحید در عبادت و خداوند را در تمامی این چهار مرتبه یکتا و بی‌همتا می‌داند. اما مسیحیت، بحثی تحت عنوان تثلیث، یا قابل شدن به یک ذات واحد که دارای سه صفت ذاتی، ازلی و ضروری است را مطرح می‌کند. هدف چنین پژوهشی ترتیب دادن مقایسه و در صورت امکان، تطبیقی است میان دو دین اسلام و مسیحیت در بحث از توحید و روشن ساختن اینکه آیا امکان گفتگو و دیالوگ میان دو دین مذکور، در موضوع مورد بحث وجود دارد یا نه؟

ب: مبانی نظری، شامل مرور مختصری از منابع، چارچوب نظری، پرسشها و فرضیه ها: سوالات: ۱: آیا می‌توان قابل به تفکر توحیدی در دین مسیح شد؟ ۲: آیا تثلیث مورد اعتقاد مسیحیان، همان توحید دیدگاه اسلامی است یا آنچه مسیحیت ارائه می‌دهد، صرفاً تاویل‌هایی توحیدی است از تثلیث؟ ۳: در صورت قابل شدن به الوهیت در مورد مسیح، پیروان این دین، چگونه میان الوهیت و انسانیت مسیح، جمع می‌کنند؟ ۴: آیا آموزه‌های محوری نظام‌های کلامی، متأثر از شرایط تاریخی و محیطی آنهاست یا کاملاً انتزاعی و فارغ از این مسائل است. فرضیه: آنچه در مسیحیت، تحت عنوان تثلیث مطرح است همان اعتقاد به چند خدایی است که قرآن نیز بارها آن را رد کرده است.

پ: روش تحقیق، شامل تعریف مفاهیم، روش تحقیق، جامعه مورد تحقیق، نمونه گیری و روش‌های نمونه گیری، ابزار اندازه‌گیری، نحوه اجرای آن، شیوه گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها: تعریف مفاهیم: تثلیث: در خدای واحد، سه شخصیت یا اقنوم مشخص وجود دارد که همذات هستند و در عین حال، از یکدیگر متمایز و ذات خدا قابل تقسیم نیست. تجسد: خداوند، در شخص مسیح انسان شد تا از طریق یکی شدن با انسان، نجات را برای او فراهم کند. کلام اسلامی: علمی که به تبیین و دفاع از عقاید دینی می‌پردازد و ناظر به ابعاد عقیدتی دین نیست. شیوه گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و به صورت فیش‌برداری صورت گرفته و برای مستندسازی بیشتر مطالب، سعی بر این بوده که از منابع دسته اول استفاده شود.

ت: یافته‌های تحقیق: آنچه در مسیحیت تحت عنوان تثلیث مطرح است، همان اعتقاد به چندخدایی است و تفکر توحیدی در مسیحیت، امکان وقوع ندارد و تثلیث مورد اعتقاد آنان، مغایر با توحید از دیدگاه اسلام است و آنچه مسیحیان در رابطه با تثلیث عنوان می‌کنند، صرفاً تاویل‌هایی توحیدی است از تثلیث و به بیان توحیدی، خداوند، قابل تمثّل و تجسد نیست.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات: آنچه مسیحیت، تحت عنوان یک ذات با سه صفت لازم و ضروری ارائه می‌دهد، تقریباً همان سخن اشاعره است و لازمه آن تعدد واجب، و در نتیجه شرک است و چنین چیزی با هیچ‌یک از سطوح توحیدی که اسلام قابل به آن است همخوانی ندارد. نتیجه‌گیری و پیشنهادات: آنچه مسیحیت، تحت عنوان یک ذات با سه صفت لازم و ضروری ارائه می‌دهد، تقریباً همان سخن اشاعره است و لازمه آن تعدد واجب، و در نتیجه شرک است و چنین چیزی با هیچ‌یک از سطوح توحیدی که اسلام قابل به آن است همخوانی ندارد.

صحت اطلاعات مندرج در این فرم، براساس محتوای پایان‌نامه و ضوابط مندرج در فرم را گواهی می‌نمایم.

نام استاد راهنما:

سمت علمی:

نام دانشکده:

رئیس کتابخانه:

چکیده

از جمله مهمترین و در عین حال، مناقشه برانگیزترین مباحث مطرح در دو دین اسلام و مسیحیت، بحث از خداوند و یکتایی اوست. مسلمانان، ضمن اینکه توحید را در چهار سطح ذاتی، صفاتی، افعالی و توحید در عبادت مطرح می‌کنند، بر اصل جزمی توحید به شدت تأکید کرده و هیچ چیز را در ذات و صفات و افعال، هم‌مرتبه خداوند نمی‌دانند و مقام شامخ خداوند را برتر و بالاتر از آن می‌دانند که بتوان برای او شریک و یا فرزندی در نظر گرفت. این در حالی است که مسیحیان، قائل به اصل «ثلیث» هستند، یعنی از میان صفات خداوند، سه صفت او را همراه با ذات او قدیم و ازلی می‌دانند و اینکه طبیعت واحد خداوند، بر این صفات ازلی استوار است. آنان مسیح را کلمه خداوند قلمداد می‌کنند که تجسم پیدا کرده و برای نجات بشریت از گناه، بر زمین فرود آمده. قرآن، بارها در آیات متعدد، این اعتقاد آنها را مورد حمله قرار داده و مسیحیان را برای داشتن چنین اعتقادی مورد سرزنش قرار داده، اما مسیحیان معتقدند که قرآن، یک آیین سه‌خدایی را نفی می‌کند که با اصل جزمی مسیحی که ایمان به خدای واحد در سه شخص است، تفاوت دارد و تأکید کلام قرآن بر این حقیقت که خداوند، نه همسری

دارد و نه فرزندی را مطابق با تعریف کلیسایی خود می دانند که می گوید، خداوند نه کسی را زاده و نه از کسی زاده شده است. در حقیقت، مفهوم تجسد، آنگونه که دریافته دانشمندان مسیحی علوم الهی است، اصل جزمی یکتایی خداوند تعالی و لا یتغیّر بودن او را خدشه دار می سازد. به اعتقاد آنان، خداوند، یکتا و مطلقاً بسیط است اما ماهیت او میان سه شخص الهی: پدر، پسر و روح القدس، مشترک است. هدف، در اینجا مقایسه ای است میان دو دین اسلام و مسیحیت در بحث از توحید و ارائه برخی از همانندی ها و ناهمانندی ها در این زمینه، و اینکه در نهایت، آنچه حاصل می شود، آن است که آنچه مسیحیت تحت عنوان تثلیث ارائه می دهد، منافی با اصل جزمی توحید و یکتایی خداوند بوده و نیز، منافی با تمام سطوح توحید در اسلام است و لذا نمی توان به تفاهم میان دو دین مسیحیت و اسلام، در بحث از توحید و یکتایی خدا قائل شد.

واژگان کلیدی: تثلیث، توحید، تجسم، فدا، نجات، کلمه، مسیح، توحید ذاتی، توحید افعالی.

مقدمه

.....
.....
.....

بخش اول

۱-۱ عهد جدید و اجزای آن

.....
.....

..... ۱

۲-۱ مواضع متفاوت اناجیل در رابطه با عیسی مسیح

.....
..... ۴

۳-۱ نظام الهیاتی پولسی

.....
.....

..... ۶

۴-۱ مناقشه آریوس

.....

.....
..... ۱۰ .....

۵-۱ شورای نیکیه (م. ۳۲۵)

.....
.....
..... ۱۴ .....

۶-۱ دنیسیوس و مسئله تجسد

.....
.....
..... ۲۱ .....

۷-۱ مسئله جمع الوهیت با انسانیت در مسیح

.....
..... ۲۵ .....

۸-۱ مسیح اناجیل همنا

.....
.....
..... ۲۷ .....

۹-۱ مسیح‌شناسی پولس و یوحنا

.....
.....
..... ۲۹ .

۱۰-۱ موضوع‌گیری دو مکتب اسکندریه و انطاکیه در رابطه با الوهیت مسیح

..... ۳۱

۱-۱۱-۱ نگرشی نو بر کتاب مقدس و آموزه‌های مسیحیت در قرون اخیر

..... ۴۰

۲-۱۱-۱ کتاب مقدس در بوتۀ نقد تاریخی

.....

..... ۴۲

بخش دوم

۱-۲ تأثیر آتاناسیوس بر آگوستین

.....

.....

..... ۴۶

۲-۲ آگوستین و اقانیم سه‌گانه

.....

.....

..... ۵۱

۳-۲ تأثیر افلاطونیان بر آگوستین

.....

.....
.....
..... ۵۲ .

۴-۲ یگانگی فلسفه و ایمان

.....
.....
..... ۵۶ .....

۵-۲ علل پیدایش اندیشه تالیثی

.....
.....
..... ۵۷ ...

۲-۶-۱-۲ نزاع آگوستین با آریایی‌ها

.....
.....
..... ۶۰

۲-۶-۲ موضع‌گیری آبای کاپادوکیه در برابر آریانیزم

.....
..... ۶۴ .....

۲-۷-۱ تأثیرپذیری الهیات تالیثی آگوستین از اقانیم ثلاثه

نوافلاطونیان

.....
..... ۶۶

تثلیثی الهیات ۲-۷-۲

.....

.....

۷۲ .....

تبیین تثلیث از طریق مقولۀ اضافه ۳-۷-۲

.....

۷۴ .....

انسان‌شناسی مسیحی ۱-۸-۲

.....

.....

۸۱ .....

انسان و نجات ۱-۱-۸-۲

.....

.....

۸۱ .....

تاریخچه شکل‌گیری آموزه نجات در الهیات مسیحی ۲-۱-۸-۲

.....

۸۳ .....

نجات‌شناسی آگوستین ۳-۱-۸-۲

.....

.....
۸۳ ..

۴-۱-۸-۲ اختلاف آگوستین با پلاگیوس در رابطه با نجات

.....
۸۴ ..

۵-۱-۸-۲ نجات از دیدگاه مارتین لوتر

.....
۸۷ ..

۶-۱-۸-۲ نجات از دیدگاه برادواردین

.....
۸۷ ..

۲-۸-۲ انسان قبل از هبوط

.....
۸۹ ..

۱-۲-۸-۲ دیدگاه مسیحیت در رابطه با گناه نخستین

.....
۱۱۱ ..

۲-۲-۸-۲ انسان بعد از هبوط و قبل از صلیب

.....

۹۰ .....

۳-۲-۸-۲ انسان بعد از صلیب

.....

.....

۹۲ .....

۴-۲-۸-۲ بیان عهد جدید در رابطه با گناه نخستین و

ارتباط آن با نجات

۹۲ .....

۱-۳-۸-۲ دیدگاه پلاگیوس در رابطه با نجات

.....

۹۲ .....

۲-۳-۸-۲ نجات از دیدگاه کارل رانر

.....

۹۳ .....

۳-۳-۸-۲ نجات از دیدگاه کارل بارت

.....

۹۶ .....

۹-۲ انسان و اراده آزاد از دیدگاه آگوستین

.....

۹۷ .....

بخش سوم

۱-۳ شبهه ابن کمونه

.....

.....

۱۰۵ .....

۲-۳ برای واجب‌الوجود شریکی در مفهوم وجوب وجود نیست

.....

۱۰۶ ...

۳-۳ دلایل یگانگی خدا

.....

.....

۱۰۸ .....

۳-۳-۱-۱ منطق فلاسفه

.....

.....

۱۰۸ .....

متکلمین منطق ۲-۱-۳-۳

.....

.....

..... ۱۰۸

تقیر فخر رازی از برهان تمنع ۳-۱-۳-۳

.....

..... ۱۰۹

تقیر شیخ صدوق از برهان تمنع ۴-۱-۳-۳

.....

..... ۱۱۱

شبهه ثنویه ۴-۳

.....

.....

..... ۱۱۱

پاسخ های مختلف به شبهه ثنویه ۱-۴-۳

.....

..... ۱۱۱

راه حل های منایب برای مسئله شر ۲-۴-۳

.....

..... ۱۱۶

۱-۲-۴-۳ دفاع مبتنی بر خیرهای برتر

.....

۱۱۷ .....

۲-۲-۴-۳ دفاع مبتنی بر اختیار

.....

.....

۱۱۸ ...

۵-۳ خداوند، مثل ندارد

.....

.....

۱۱۹ .....

۶-۳ مراتب توحید

.....

.....

۱۲۱.....

۱-۶-۳ الایلی دیگر بر یگانگی ذات خدا

.....

۱۲۱.....

۷-۳ صفات ذات و صفات فعل

.....

.....

۱۲۴.....

۱-۱-۷-۳ نظر خواجه نصیرالدین طوسی در مورد رابطه ذات و صفات در حق تعالی ۱۲۵.....

۲-۱-۷-۳ براهین خواجه نصیرالدین طوسی درباره عینیت ذات و صفات

۱۲۵.....

۳-۱-۷-۳ رد سخن اشاعره درباره رابطه ذات با صفات

.....

۱۲۸ .....

۴-۱-۷-۳ رد سخن معتزله در مورد رابطه ذات و صفات در واجب

.....

۱۲۹...

۵-۱-۷-۳ رد سخن کرامیه در مورد رابطه ذات و صفات در واجب

.....

۱۲۹.

۶-۱-۷-۳ دیدگاه فخر رازی درباره رابطه ذات با صفات در

واجب

.....

۱۳۰.....

۷-۱-۷-۳ نظر ابوحامد غزالی درباره رابطه ذات با صفات در

واجب

.....

۱۳۲

۸-۱-۷-۳ نقد دیدگاه غزالی در مورد غیریت ذات و صفات در

واجب

۱۳۶.....

۹-۱-۷-۳ دیدگاه مدرس زنوزی و لاهیجی درباره تغایر ذات با

صفات در واجب ۱۳۷

۱۰-۱-۷-۳ پاسخ ملاصدرا به مسئله ذات و صفات

.....

۱۳۸ .....

۱۱-۱-۷-۳ نقد دیدگاه اشاعره در غیریت ذات با صفات در

واجب

.....

۱۴۲

۱۲-۱-۷-۳ دیدگاه خواجه نصیر درباره رابطه ذات با صفات

در واجب و نقد آن ۱۴۵

۳-۸-۱-۱ قدرت خداوند (توحید افعالی)

.....

..... ۱۴۷.....

۳-۸-۱-۲ نامتناهی بودن قدرت خداوند

.....

..... ۱۵۲.....

۳-۸-۱-۳ دیدگاه های گوناگون پیرامون قدرت

.....

..... ۱۵۲.....

۳-۹-۱ آزادی [اختیار] بشر

.....

.....

..... ۱۵۶.....

۳-۹-۲ دیدگاه های کلی درباره اختیار

.....

..... ۱۵۷.....

۳-۹-۳ امر بین الامرین

.....

.....

..... ۱۵۹.....

۳-۹-۴ - شبهات اشاعره بر مختار بودن انسان

.....

..... ۱۶۰.....

۳-۹-۵-۱ خالقیت مطلق خدا و اختیار انسان

.....

..... ۱۶۴.....

۳-۹-۵-۲ اراده خداوند و کارهای اختیاری انسان

.....

..... ۱۶۴.....

۳-۹-۵-۳ استدلال اشاعره بر ناسازگاری علم مطلق الهی با

اختیار انسان

..... ۱۶۸.....

۳-۹-۵-۴ دلایل عقلی معتزله بر سازگاری علم مطلق الهی با

اختیار انسان

..... ۱۶۸.....

۳-۹-۵-۵ راه حل خواجه نصیرالدین طوسی در مورد ناسازگاری

علم مطلق الهی با اختیار انسان ..... ۱۷۱.....

۳-۹-۶ اعتراض صدرالمتألهین بر پاسخ خواجه نصیرالدین

طوسی در رابطه با ناسازگاری علم خداوند با اختیار انسان

.....